

<https://rpil.ui.ac.ir/?lang=en>
Textual Criticism of Persian Literature
E-ISSN: 2476-3268
Document Type: Research Paper
Vol. 17, Issue 1, No. 65, Spring 2025
Received: 29/07/2024 Accepted: 30/11/2024

Comparing the Teachings of Responsible Parenting by Onsor Al-Ma'aly, Khajeh Nasir-e Toosi, Sa'di, and Vaez-e Kashefi with Baumrind's Parenting Styles

Fatemeh Sadat Taheri *

Associate professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages,
University of Kashan, Kashan, Iran
Taheri@kashanu.ac.ir

Abstract

This article analyzed the views of Onsor al-Ma'aly, Khajeh Nasir-e Toosi, Sa'di, and Vaez-e Kashefi on upbringing as presented in their works: Qabusnameh (1083), Akhlaq-e Naseri (1236), Golestan (1258), and Akhlaq-e Mohseni (1495). It compared these perspectives to Baumrind's (1927) parenting styles. The writings of these four Muslim thinkers, spanning different historical periods, were examined through a descriptive-analytical lens, focusing on the theory of responsible Islamic parenting and its alignment with Baumrind's framework. This study addressed several key questions: What teachings do these authors convey regarding parenting? What methods do they employ to impart these teachings? What are the similarities and differences between their approaches and Baumrind's views? The findings indicated that the parenting methods advocated by all four authors were rooted in Islamic and revelational principles, emphasizing responsibility and the divine nature of humanity. These methods influenced by the cultural and social contexts of their times aligned closely with Baumrind's authoritative style. Onsor al-Ma'aly shared personal experiences through allegories, while Khajeh Nasir employed scientific and philosophical reasoning. Sa'di and Kashefi utilized allegory and anecdotes; however, Kashefi's focus on political matters had resulted in less emphasis on parenting.

Keywords: Responsible Parenting, Baumrind's Theory, Onsor al-Ma'aly, Khajeh Nasir-e Toosi, Sa'di, Vaez-e Kashefi.

Introduction

Numerous Iranian Muslim thinkers have contributed valuable teachings on parenting. Notable works include Onsor al-Ma'aly's Qabusnameh (1083), Khajeh Nasir al-Toosi's Akhlaq-e Naseri (1236), Sa'di's Golestan (1258), and Vaez-e Kashefi's Akhlaq-e Mohseni (1495). Although these texts were authored by individuals with diverse perspectives and methodologies, they collectively highlighted the significance of parenting. These thinkers often addressed the topic directly or indirectly through anecdotes and narratives within their writings. This study aimed to compare their works with the parenting styles proposed by Diana Baumrind

*Corresponding author

2476-3268© The Author(s). Published by University of Isfahan
This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

[10.22108/rpil.2024.142285.2370](https://doi.org/10.22108/rpil.2024.142285.2370)

(1927), which is recognized as one of the most comprehensive frameworks in Western parenting. The analysis sought to elucidate the role of moral teachings in Islamic-Iranian culture and, more specifically, in Islamic parenting. Despite historical and methodological differences, all four authors advocated for responsible parenting, reflecting the cultural values of their time and emphasizing the importance of parenting in Islamic-Iranian society.

Materials & Methods

Baumrind's parenting styles were categorized into the four types of autocratic, permissive, rejecting, and authoritative styles based on the two dimensions of responsiveness and demandingness. Authoritative parents exhibited high levels of both affection and control, while autocratic parents showed less warmth and exerted more control. Permissive parents, on the other hand, displayed a great deal of affection but provided minimal control. In the rejecting style, both control and affection were at their lowest levels. In the context of Islam, parenting is regarded as one of the most significant responsibilities entrusted to parents. This profound duty compels parents to adopt the most effective methods for educating their children.

Research Findings

The analysis of the works of Onsor al-Ma'aly, Khajeh Nasir-e Toosi, Sa'di, and Vaez-e Kashefi revealed significant insights into Islamic responsible parenting as articulated in their texts: Qabusnameh, Akhlaq-e Naseri, Golestan, and Akhlaq-e Mohseni. Each thinker offered distinct approaches while collectively emphasizing the importance of moral and ethical dimensions in parenting.

Common Themes: All four authors advocated for a parenting style aligned with Islamic teachings. Their methods underscored the importance of moral education, reflecting the cultural and religious values of their time. This parental approach was fundamentally responsible, promoting the development of children in accordance with divine attributes.

Methodological Differences: Onsor al-Ma'aly employed personal anecdotes and allegories, making his teachings relatable and accessible, while also referencing Qur'anic verses and Hadiths to reinforce his points.

Khajeh Nasir-e Toosi offered a more systematic and philosophical approach, providing detailed explanations of moral teachings and their significance. His work was noted for its coherence and clarity, appealing to a broader audience.

Sa'di used simple, engaging narratives to convey moral lessons, reflecting the realities of his era through didactic stories. His indirect approach fostered an understanding of ethical principles in an entertaining manner.

Vaez-e Kashefi, however, focused more on state governance and less on parenting per se, often providing paternalistic directives that reflected the sociopolitical context of his time. His treatment of parenting was less comprehensive compared to his contemporaries.

Comparison to Baumrind's Theory: The parenting styles proposed by these Islamic thinkers resonated with Baumrind's authoritative style, which combined affection and control. However, they diverged from Baumrind's framework by integrating a strong moral and religious foundation that emphasized responsibility towards the child's spiritual and ethical development. Unlike Baumrind's focus on social advancement, the Islamic perspective prioritized the nurturing of the soul and adherence to monotheistic values.

Cultural Context: The historical and cultural contexts of these authors influenced their teachings. Despite their differing methodologies, they collectively demonstrated that moral education, particularly in parenting, was deeply ingrained in Iranian culture well before the Seljuk and Mongol periods. Their works reflected a commitment to fostering a responsible and ethical upbringing, which remained relevant in contemporary discussions of parenting.

In summary, the research highlighted that while each author presented unique perspectives, they shared a common commitment to responsible parenting grounded in Islamic ethics, offering valuable insights into the role of moral teachings in child-rearing practices throughout history.

Discussion of Results & Conclusion

Responsible parents should cultivate a positive attitude towards their children and educate them in a way that reflects divine attributes. A careful examination of Islamic teachings reveals that the Islamic parenting style is ethical, responsible, and comprehensive, while being rooted in monotheistic ideology and the goals of creation. This approach is essential for the spiritual development of individuals. Key features of responsible parenting include a strong sense of duty towards children, adherence to parenting priorities, respect for individual and gender differences in responses and expectations, and an emphasis on moderate kindness in parent-child relationships.

The perspectives on responsible parenting articulated by the above-mentioned authors are grounded in the religious and moral foundations of Islam, which uphold the importance of parental responsibility in child-rearing. In contrast to Baumrind's parenting styles, particularly the authoritarian style that somewhat aligns with responsible upbringing, there is a noticeable lack of focus on moral and religious teachings in Baumrind's framework. Instead, her model primarily addresses the social development of the child. In Islamic responsible parenting, God is seen as the ultimate observer and parents are tasked with guiding their children towards the advancement of both spiritual and ethical values.

Onsor al-Ma'aly emphasized the importance of moral teachings, utilizing personal experiences, anecdotes, and references to Qur'anic verses and Hadiths to convey his insights. Khajeh Nasir elaborated on his moral teachings, providing a coherent and engaging presentation that enhanced understanding for his audience.

Vaez-e Kashafi, focusing more on governance, addressed parenting less extensively than his peers. His teachings primarily consisted of paternalistic directives within the context of state management, reflecting the socio-political dynamics of his time. Notably, due to the limited role of women in the monarchy, he did not delve into teachings regarding marriage or upbringing of girls.

Sa'di captured the realities of his era through concise moral stories aimed at promoting religious and didactic principles. His approach was indirect, delivering profound teachings within beautifully crafted narratives that were both accessible and engaging.

Overall, the works of Onsor al-Ma'aly, Khajeh Nasir, and Sa'di demonstrated that moral education, particularly in the realm of parenting, had a rich foundation in Iran, predating the Seljuk and Mongol periods.

متن‌شناسی ادب فارسی

سال هفدهم، شماره اول (پیاپی ۶۵)، بهار ۱۴۰۴، ص ۶۶-۴۵

تاریخ وصول: ۱۴۰۳/۵/۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۱۰

مقاله پژوهشی

مقایسه آموزه‌های فرزندپروری مسئولانه عنصرالمعالی، خواجه نصیر طوسی، سعدی و واعظ کاشفی با سبک‌های فرزندپروری بامریند

فاطمه سادات طاهری* ، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران
taheri@kashanu.ac.ir

چکیده

مقاله حاضر شیوه‌های فرزندپروری عنصرالمعالی، خواجه نصیر طوسی، سعدی و ملاحسین واعظ کاشفی را در قابوس‌نامه (۴۷۵)، اخلاق ناصری (۶۳۳)، گلستان (۶۵۶) و اخلاق محسنی (۹۰۰) بر طبق سبک فرزندپروری مسئولانه (اسلامی) بررسی و با سبک‌های فرزندپروری بامریند (۱۹۲۷م.) مقایسه می‌کند. نگارنده با بررسی توصیفی-تحلیلی این موضوع در آثار این چهار متفکر مسلمان متعلق به دوره‌های مختلف تاریخی بر مبنای نظریه فرزندپروری مسئولانه اسلامی و مقایسه با نظریه بامریند با پاسخ به این پرسش‌ها که نویسندگان این آثار درباره فرزندپروری چه آموزه‌هایی را تبیین کرده‌اند؟ برای تعلیم این آموزه‌ها چه شیوه‌هایی را به کار گرفته‌اند؟ و وجه تشابه و افتراق فرزندپروری آنها با دیدگاه‌های بامریند چیست؟، تبیین می‌کند شیوه فرزندپروری هر چهار نویسنده بر مبنای دیدگاه‌های اسلامی و وحیانی و از نوع مسئولانه با تکیه بر اصول اخلاق اسلامی و فطرت الهی انسان است که البته از فرهنگ و آداب و رسوم روزگار ایشان نیز اثر پذیرفته و تاندازه‌ای به سبک مقتدرانه بامریند نزدیک است. عنصرالمعالی با بیان تجارب شخصی همراه با تمثیل و استشهاد و خواجه نصیر با شیوه علمی و فلسفی به شیوه مستقیم و جزئی‌نگر به تعلیم آموزه‌های فرزندپروری پرداخته‌اند؛ درحالی‌که سعدی و کاشفی از تمثیل و حکایت و شیوه غیرمستقیم و کلی‌نگر استفاده کرده‌اند و کاشفی به دلیل ماهیت سیاسی اندرزنامه‌اش کمتر از دیگران به این موضوع توجه کرده است.

واژه‌های کلیدی:

فرزندپروری مسئولانه، نظریه بامریند، عنصرالمعالی، خواجه نصیر طوسی، سعدی، واعظ کاشفی.

* مسؤول مکاتبات

2476-3268© The Author(s). Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

[10.22108/rpl.2024.142285.2370](https://doi.org/10.22108/rpl.2024.142285.2370)

۱. مقدمه

هدف از خلقت انسان، رسیدن به کمال مطلوب است و لازمه تحقق آن، کسب فضایی است که موجب رشد فکری و اخلاقی فرد می‌شود و بی‌توجهی به آنها می‌تواند متمدن‌ترین جوامع را به تباهی و نابودی بکشاند؛ توجه به آموزه‌های دینی- اخلاقی، یکی از بهترین راه‌ها برای حفظ جوامع از ناهنجاری‌های رفتاری و تربیتی و گرایش به فردگرایی است و ادبیات فارسی به منزله یکی از مهم‌ترین جلوه‌گاه‌های آموزه‌های تعلیمی برخاسته از فرهنگ اصیل اسلامی- ایرانی است. در طول تاریخ ادبیات فارسی، اندیشمندان مسلمان ایرانی نژاد متعددی یافت می‌شوند که به تعلیم آموزه‌های لازم برای زندگی بشری پرداخته‌اند. از آنجا که نهاد اجتماعی خانواده، بستر اولیه تربیت انسان است، در آثار ایشان به طرز خاصی به تعلیم آموزه‌های لازم برای تربیت فرزند توجه شده است؛ از جمله این آثار می‌توان به *قابوس‌نامه* عنصرالمعالی کیکاووس بن اسکندر (۴۷۵)، *اخلاق ناصری* خواجه نصیرالدین طوسی (۶۳۳)، *گلستان سعدی* (۶۵۶) و *اخلاق محسنی* واعظ کاشفی (۹۰۰) اشاره کرد که هرچند این آثار در دوره‌های مختلف تاریخی به دست نویسندگانی با اندیشه‌ها و اعتقادات متفاوت و با شیوه‌های خاص نوشته شده‌اند، به سبب اهمیت موضوع، همه این اندیشمندان گاه به شیوه مستقیم و گاه غیرمستقیم در قالب حکایت و روایت در جای‌جای آثار خویش به آن پرداخته‌اند.

نگارنده با هدف تبیین جایگاه تعالیم اخلاقی در فرهنگ اسلامی- ایرانی به‌طور عام و آموزه‌های فرزندپروری اسلامی به‌طور خاص در مقایسه با سبک‌های فرزندپروری دینا بامریند (Diana Baumrind, 1927)، به مثابه یکی از جامع‌ترین سبک‌های فرزندپروری غربی، می‌کوشد به روش توصیفی تحلیلی مبتنی بر متن چهار اثر اندیشمندان ایرانی مسلمان در دوره‌های مختلف تاریخی قرون پنجم تا دهم و مقایسه با نظریه بامریند، با پاسخ به این پرسش‌ها که نویسندگان این آثار چه آموزه‌هایی را درباره فرزندپروری مطرح کرده‌اند؛ روش‌های تعلیم و نقاط اختلاف و اشتراک آموزه‌های فرزندپرورانه ایشان با شیوه‌های فرزندپروری بامریند چیست؟ استدلال کند. به دلیل اهمیت فرزندپروری در فرهنگ اسلامی- ایرانی، هر چهار نویسنده با وجود اختلاف‌های تاریخی، علمی و البته تحت‌تأثیر ویژگی‌های فرهنگی- اجتماعی روزگار خود، فرزندپروری مسئولانه را مدنظر قرار داده‌اند.

۲. پیشینه تحقیق

درباره آموزه‌های تعلیمی در *قابوس‌نامه*، *گلستان* و تا اندازه‌ای *اخلاق ناصری* به شکل مستقل و به شیوه مقایسه تطبیقی آثار متعددی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به پایان‌نامه‌های بررسی و مقایسه آموزه‌های اخلاقی *قابوس‌نامه*، *کیمیای سعادت* و *گلستان* از فاطمه‌سادات آقامیرکریمی (۱۳۸۹)، مقایسه آموزه‌های اخلاقی *گلستان سعدی* و *اخلاق ناصری* از محمدکریم لطیفی (۱۳۸۹)؛ همچنین مقالات «تأثیرپذیری *گلستان سعدی* از آموزه‌های تعلیمی *قابوس‌نامه*» از احمدرضا یلمه‌ها و مسلم رجبی (۱۳۹۳)؛ «مضامین مشترک *قابوس‌نامه* و آثار سعدی» از جلیل نظری (۱۳۹۰) و «خوانش فلسفی اخلاق محسنی به مثابه اندرزنامه سیاسی عصر تیموری» از نرگس تاجیک نشاطیه (۱۳۹۴) اشاره کرد.

درباره سبک فرزندپروری بامریند و ویژگی‌های آن نیز پژوهش‌های ذیل انجام شده است: شکوهی‌یکتا و همکاران (۱۳۸۵) در مقاله «مطالعه تطبیقی سبک‌های فرزندپروری» ضمن مقایسه سبک‌های فرزندپروری بامریند

با سبک‌های اسلامی - که آن را مسئولانه نامیده‌اند - به این نتیجه رسیده‌اند که در فرزندپروری مسئولانه، ضمن تعادل در تقاضا و پاسخ‌دهی، روابط عاطفی معقول و همچنین نظارت، کنترل و مراقبت غیرمستقیم وجود دارد که به نیازهای کودکان جنبه عقلانی می‌دهد و والدین را مسئول سرنوشت فرزندان خود قلمداد می‌کند؛ از این رو، روش فرزندپروری مسئولانه پیامدهای مثبتی در پی دارد؛ پرچم و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله «مقایسه سبک‌های فرزندپروری بامریند با سبک فرزندپروری مسئولانه در اسلام»، عقیده دارند از بین روش‌های تربیتی بامریند، سبک فرزندپروری مقتدرانه به روش تربیتی اسلام نزدیک است؛ اما سبک فرزندپروری مسئولانه که مبتنی بر آیات و روایات است، بهترین روش فرزندپروری است؛ میریان و پرچم (۱۳۹۵) در مقاله «فرزندپروری مسئولانه در گسترش معروف و پیشگیری از منکر با تأکید بر محبت و مراقبت اسلام» به نقش محبت و روش مسئولانه و محبت‌آمیز در تربیت فرزندان که پیروی فرزندان از والدین را به دنبال دارد، اشاره کرده‌اند و معتقدند روش مسئولانه و محبت‌آمیز موجب تسهیل درونی شدن ارزش‌های اسلامی می‌شود و معمولاً فرزندان که والدین آنها مؤمن و متعهد، خودبه‌خود عامل به معروف و ناهی از منکر خواهند بود؛ پناهی (۱۳۹۷) در مقاله «معرفی سبک فرزندپروری بامریند و ارزیابی آن با نگاهی به گزاره‌های اخلاقی، اجتماعی و اسلامی» می‌گوید بی‌توجهی به ظرفیت‌ها و تفاوت‌های فرزندان، غفلت از اصل جامع‌نگری، ناهمترازی بین تقاضا و کنترل، ملاحظه‌نداشتن جنبه‌های معنوی و عبادی در فرزندپروری، بی‌توجهی به تقویت خودکنترلی و پرهیزکاری در فرزندان و بی‌توجهی به هنجارهای متافیزیکی و الهی، علی‌رغم امتیازات و جامعیت نسبی به‌ویژه در سبک مقتدرانه، نقاط ضعف سبک فرزندپروری بامریند قلمداد می‌شوند که با کمک اصول فرزندپروری اسلامی می‌توان آنها را برطرف کرد؛ ملکیان (۱۳۹۷) در پایان‌نامه خود با عنوان آداب معاشرت در آثار تعلیمی با تکیه بر قابوس‌نامه، گلستان، اخلاق ناصری و اخلاق محسنی، آداب معاشرت را در این چهار اثر اخلاقی بررسی و شیوه‌های تبیین این آداب را نیز واکاوی کرده است؛ به نظر خطیبی و بلاغت (۱۳۹۹) در مقاله «نقدی بر مدل فرزندپروری بامریند و ارائه مدلی از سبک فرزندپروری بر اساس نهج البلاغه» اشکالات موجود در سبک فرزندپروری بامریند را با توجه به الگوی فرزندپروری امام علی (ع)؛ یعنی نیت الهی، اعتقاد به تربیت‌پذیر بودن انسان، خانواده‌محوری و اعتمادپروری که موجب رسیدن به قرب الهی و سعادت انسان می‌شود، می‌توان برطرف کرد؛ پناهی (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی و تبیین نقاط قوت و امتیازات سبک فرزندپروری اسلامی در قیاس با سبک فرزندپروری دینا بامریند» نقاط قوت سبک فرزندپروری اسلامی را مسئولیت‌پذیری والدین، ارائه الگوهای بهنجار اجتماعی و زیستی، تأکید بر ارتباط والد - فرزندی دوستانه، توجه به اخلاق اسلامی و جهان‌بینی توحیدی، تأکید بر انتظار بهنجار از فرزندان و ملاحظه ظرفیت‌های شناختی و عاطفی فرزندان قلمداد می‌کند؛ نصیری (۱۴۰۲) در مقاله «بررسی نقش فرزندپروری در اخلاق ناصری با تکیه بر نظریه دینا بامریند»، به سبب کمال‌گرایی والدین و عقیده خواجه‌نصیر بر جلوگیری از تحصیل دختران، قائل شدن حق تنبیه برای معلم و دخالت والدین در انتخاب دوستان فرزندان، بدون در نظر گرفتن شرایط فرهنگی و اجتماعی دوران خواجه، فرزندپروری وی را مستبدانه می‌خواند؛ احمدی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله «سبک‌های فرزندپروری در قابوس‌نامه بر اساس نظریه دینا بامریند» به صورت کلی و طبق الگوی فضلی و سپهری (۱۳۹۸) در مقاله «آموزش و نهادهای آموزشی آل‌زیار و انعکاس آن در قابوس‌نامه» اندیشه‌های عنصرالمعالی در قابوس‌نامه را به دو بخش ایده‌هایی مربوط به تعلیم و تربیت عمومی و ایده‌های

مرتبط با تربیت تخصصی تقسیم کرده‌اند؛ پس از آن، با اشاره به استفاده عنصرالمعالی از روش پند و اندرز غیرمستقیم و استفاده از ضرب‌المثل و حکایت و ذکر تعدادی از آنها به ضرورت استفاده از دلایل عقلی برای اثبات توحید و احترام والدین اشاره کرده‌اند، سپس موضوع قائل شدن حق انتخاب و استقلال نظر برای فرزند، حقوق متفاوت فرزندان و لزوم تنبیه فرزندان به هدف تقویت یادگیری البته به دست معلم پرداخته‌اند. در پایان، سبک فرزندپروری عنصرالمعالی را مطابق با سبک «مقتدرانه» غریبان دانسته‌اند؛ درحالی‌که تأکیدهای مکرر عنصرالمعالی بر توجه والدین به جنبه‌های تعالیم دینی و اخلاقی در کنار تعالیم اجتماعی و رشد فردی، نشان‌دهنده سبک مسئولانه عنصرالمعالی در فرزندپروری است.

با بررسی آثار مذکور مشخص می‌شود تاکنون هیچ کتاب، پایان‌نامه یا مقاله‌ای منتشر نشده که با بررسی متن قابوس‌نامه، اخلاق ناصری، گلستان و اخلاق محسنی و مقایسه آنها با سبک‌های فرزندپروری بامریند، مؤلفه‌های فرزندپروری مسئولانه (اسلامی) را در این آثار بررسی کرده باشد؛ از این رو این موضوع شایسته بررسی است.

۳. مبانی نظری تحقیق

قبل از بررسی سبک فرزندپروری آثار منتخب و مقایسه با نظریه بامریند، توضیح این دیدگاه و فرزندپروری مسئولانه و تفاوت‌ها و تشابه‌های آنها ضروری است.

۳-۱. معرفی سبک فرزندپروری دیانا بامریند

در جوامع غربی روش‌های متفاوتی برای فرزندپروری مطرح شده که طبق نظر صاحب‌نظران، یکی از بهترین و جامع‌ترین آنها سبک‌های فرزندپروری بامریند است. بامریند با توجه به دو بُعد پاسخ‌دهی و تقاضا برای فرزندپروری چهار روش در نظر گرفته است.

۱ بُعد پاسخ‌دهی (صمیمیت): به اندازه تلاش والدین برای رشد ابراز وجود و استقلال در کودکان و توجه به نیازهای آنان اشاره می‌کند؛

۲ بُعد تقاضا (کنترل): به تلاش والدین برای یکپارچگی خانواده و جذب فرزندان از طریق داشتن انتظارات مناسب با توانایی‌های آنها، نظارت بر آنان و وضع مقررات اشاره می‌کند (Baumrind, 1991, P. 120). این چهار شیوه فرزندپروری عبارت‌اند از: مقتدرانه، مستبدانه، آسان‌گیرانه و مسامحه‌کارانه (Baumrind, 1991, P. 120). والدین مقتدر، محبت و کنترل بسیاری به فرزندان خود دارند؛ والدین مستبد به فرزندان خود محبت کمتر و کنترل بیشتری دارند و والدین آسان‌گیر به فرزندان خود، کنترل کمتر و محبت بیشتری دارند؛ اما در شیوه مسامحه‌کارانه، کنترل و محبت به فرزندان در کمترین سطح قرار دارد (پناهی، ۱۴۰۰، ص. ۱۱۹-۱۲۰).

۳-۱-۱. آسان‌گیرانه

والدین آسان‌گیر، مهربان، پذیرا و کم‌توقع‌اند و کنترل کمی بر رفتار فرزندان خود اعمال می‌کنند (برک، ۱۳۹۴، ص. ۴۸۱-۴۸۲)؛ به فرزندانشان اجازه ابراز وجود و نظارت بر فعالیت‌های خودشان را می‌دهند؛ در تصمیم‌گیری‌ها با فرزندانشان مشورت و به ندرت آنها را تنبیه می‌کنند؛ فرزندانشان کاملاً آزادند و طبق میل

خودشان رفتار می‌کنند (پاپالیا، ۱۳۹۱، ص. ۳۲۸-۳۲۹). پاسخ‌دهی بالا، انتظارات کم، استقلال و آزادی بی‌حد و حصر، توجه بیش از حد، وضع نکردن قوانین و برآورده کردن بی‌اندازه نیازهای فرزندان از ویژگی‌های فرزندپروری آسان‌گیرانه است (شکوهی‌یکتا و همکاران، ۱۳۸۵، ص. ۱۲۲).

۳-۱-۲. مسامحه‌کارانه

والدین در سبک فرزندپروری مسامحه‌کارانه، به زندگی و سرنوشت فرزند خود بی‌توجه‌اند و بدون وضع قانون و پذیرش عاطفی و اجتماعی، بیشتر به فکر راحتی خویش‌اند و به استقلال فرزندان بی‌تفاوتند. در این روش، پذیرش و روابط بسیار محدود، کنترل و ضعیف است. این والدین اغلب افسرده‌اند و به اندازه‌ای غرق در اضطراب‌اند که وقت کمی برای فرزندان دارند. تربیت بی‌اعتنا در حالت افراطی، نوعی بدرفتاری با کودک است که «غفلت» نامیده می‌شود. اگر تربیت مسامحه‌کارانه از آغاز دوران کودکی آغاز شده باشد، تقریباً تمام جنبه‌های رشد؛ حتی دلبستگی، شناخت مهارت‌های هیجانی و اجتماعی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد (برک، ۱۳۹۴، ص. ۴۸۱-۴۸۳).

۳-۱-۳. مستبدانه

در فرزندپروری مستبدانه، سطح پذیرش روابط عاطفی و استقلال‌دهی پایین و سطح کنترل بسیار بالاست. والدین مستبد، برای اعمال کنترل، فرزند را طرد و تهدید می‌کنند؛ بدون ارائه دلیل، محدودیت‌ها و قوانین سخت ایجاد می‌کنند و انتظارات فراتر از توان از کودک دارند. به کودکان اجازه گفتگوی چندانی نمی‌دهند؛ برای او تصمیم می‌گیرند و از او انتظار فرمانبرداری مطلق دارند و نافرمانی و مقاومت کودکان، عصبانیت و تنبیه والدین را در پی دارد (Santrock, 2011, P. 251). در تربیت مستبدانه، شدیدترین تنبیه‌ها برای اعمال نظم و انضباط به کار گرفته می‌شود (کوخیایی و رود مقدس، ۱۳۹۴، ص. ۱۴۲). بی‌ارادگی، عدم خودساختگی و ناتوانی در تصمیم‌گیری از نتایج فرزندپروری مستبدانه است. (خطیبی و بلاغت، ۱۳۹۹، ص. ۱۸۰).

۳-۱-۴. مقتدرانه

جامع‌ترین و کارآمدترین روش فرزندپروری بامیرند، سبک مقتدرانه است. روابط عاطفی و صمیمی فرزند و والدین، حق گفتگو و اظهار نظر برای همه، حمایت و انتظارات منطقی از فرزند و استقلال و آزادی فکری فرزند در کنار اعمال محدودیت و کنترل سازگارانه، تربیت قاطع و اطمینان‌بخش و مشخص‌بودن جایگاه از ویژگی‌های این شیوه است (Santrock, 2011, P. 254). والدین مقتدر در هر دو بعد تقاضا و پاسخ‌دهی در سطح بالایی رفتار می‌کنند. آنها فرزندان خود را به شیوه زبانی و عملی تشویق می‌کنند، رابطه گرم و صمیمی با فرزندان خود دارند، ضمن کنترل منطقی فرزندان، توقعات منطقی و عاقلانه‌ای از آنها دارند و برای منع رفتار و جلب حمایت فرزندان، دلیل روشنی می‌آورند. این سبک فرزندپروری با نتایج مثبت رفتاری فرزند رابطه دارد و نزدیک‌ترین روش فرزندپروری غربی به سبک مسئولانه اسلامی است (گلچین‌کوهی و رضایی‌صوفی، ۱۳۹۷، ص. ۵۸-۵۹). والدین مقتدر و مهربان به نیازهای کودک حساس‌اند؛ با فرزندان خود رابطه والد-فرزندی لذت‌بخش و خشنودکننده‌ای برقرار و آنها را جذب می‌کنند (برک، ۱۳۹۴، ص. ۴۸۱-۴۸۳).

۳-۲. سبک فرزندپروری مسئولانه و مقایسه آن با سبک‌های بامریند

اسلام، تنها مکتبی است که از قبل از تولد انسان تا مرگ برای زندگی او برنامه دارد. تربیت در اسلام تنها انجام مناسک دینی نیست؛ بلکه پرورش صفاتی است که انسان به منزله جانشین خدا باید داشته باشد. دستورهای تربیتی مکتب اسلام از هر عیب و نقصی مبراست (کوخی و رودمقدس، ۱۳۹۴، ص. ۱۳۱-۱۳۲). در چشم‌انداز اسلامی، فرزندپروری از شاخص‌ترین نقش‌های والدین است و مسئولیت سنگین و بزرگی به عهده والدین نهاده است (ر.ک. پرچم و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۱۲۰)؛ از این رو والدین باید برای آموزش و تربیت فرزندان بهترین شیوه‌ها را به کار بگیرند و تربیت فرزند را حق مسلم او بدانند (کوخی و رودمقدس، ۱۳۹۴، ص. ۱۴۳).

هدف از فرزندپروری مسئولانه، شکوفایی فطرت فضیلت‌خواهانه فرزندان است، رعایت عزت و احترام به فرزند و وظیفه والدین است و والدین به دلیل حساسیت به سرنوشت فرزندان خود، آنها را به حال خود رها نمی‌کنند، بلکه می‌کوشند الگوی مناسبی برای آنها باشند. در فرزندپروری مسئولانه حتی در صورت ناراحتی والدین از فرزند، رفتارهای غیراخلاقی از آنها کمتر سر می‌زند. فرزندپروری مسئولانه در دو بُعد کنترل و محبت، به دور از افراط و تفریط است (ر.ک. کوخی و رودمقدس، ۱۳۹۴، ص. ۱۳۸-۱۳۹). والدین مسئول باید در ضمن نگرش مثبت به فرزندان، تربیت آنها را در راستای مظهریت صفات الهی قرار دهند. با ژرف‌نگری و مطالعه در آموزه‌های اسلامی و سیره معصومان^(ع) می‌توان ادعا کرد سبک فرزندپروری اسلامی، اخلاق‌مدار، مسئولانه، جامع‌نگر، منطبق بر جهان‌بینی توحیدی و اهداف آفرینش و لازمه سعادت و رستگاری انسان است؛ مسئول بودن والدین نسبت به فرزندان؛ رعایت اولویت‌ها در فرزندپروری؛ رعایت تفاوت‌های فردی و جنسیتی در پاسخگویی و انتظارات و تأکید بر مهرورزی معتدل در ارتباط والد-فرزندی (ر.ک. پرچم و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۱۱۸-۱۲۰) از ویژگی‌های منحصربه‌فرد آن است.

والدین معتقد به فرزندپروری آسان‌گیرانه، کمتر رفتارهای مثبتی نشان می‌دهند. والدین آسان‌گیر بیش از حد پاسخگو گوهستند، در زندگی فرزندان خود کمتر دخالت می‌کنند و ممنوعیت و محدودیت اندکی برای آنها قائل‌اند. در این خانواده‌ها قوانین محدودند و افراد به اجرای آنها تقید چندانی ندارند. والدین به فرزندان خود اجازه می‌دهند فعالیت‌های خود را تنظیم و طبق میل خود زندگی کنند و بی‌نظمی و هرج و مرج در روابط آنها حاکم است (بهرامی، ۱۳۹۶، ص. ۳۱-۳۳).

فرزندپروری بی‌توقع توأم با بی‌تفاوتی، شیوه مسامحه‌کار را ایجاد می‌کند. والدین بدون درگیری در مراقبت از فرزندان خود به جز فراهم کردن غذا و لباس هیچ تعهدی از خود نشان نمی‌دهند. والدین که وقت و انرژی کمی برای فرزندان دارند به خواسته‌های جزئی فرزندان پاسخ مثبت می‌دهند؛ اما از هرگونه تلاشی که شامل اهداف درازمدت می‌شود مانند ایجاد مقررات درباره تکالیف خانه، ضعیف عمل می‌کنند (بهرامی، ۱۳۹۶، ص. ۳۴-۳۵). والدین معتقد به فرزندپروری مستبدانه از نظر تربیتی، خشن و تنبیه‌گر، متوقع، صریح، ناراضی، محدودکننده و انعطاف ناپذیرند؛ در رفتار خود با فرزندان کنترل زیادی اعمال می‌کنند و هیچ‌گونه استدلالی برای محدودیت‌هایشان ارائه نمی‌دهند و تحمل هیچ‌گونه مخالفتی را از سوی فرزندان خود ندارند. (بهرامی، ۱۳۹۶، ص. ۲۸).

والدین مقتدر درعین حالی که رفتار کودکان را کنترل می‌کنند و انتظار بیشتری در خصوص رفتار مبتنی بر بلوغ کودکان اعمال می‌کنند، بسیار پرمحبت‌اند (اسمعیلی و همکاران، ۱۴۰۰، ص. ۳۶۴). آنها معمولاً مقررات سختی برای فرزندانشان وضع و بر اجرای آن پافشاری می‌کنند؛ فرزندان خود را هدایت و کنترل می‌کنند، با استدلال منظور خود را به صراحت بیان می‌کنند و برای دستیابی فرزندان به اهدافی تعیین شده کمک می‌کنند و به موفقیت‌های آنها واکنش مثبت نشان می‌دهند (شکوهی‌یکتا و همکاران، ۱۳۸۵، ص. ۱۲۱).

چنان‌که ملاحظه می‌شود، از بین چهار سبک بامریند، شیوه مقتدرانه پذیرفتنی‌تر و به فرزندپروری مسئولانه نزدیک‌تر است؛ با این تفاوت که در هیچ‌یک از سبک‌های فرزندپروری بامریند به اخلاق و ارزش‌های والای انسانی توجهی نشده است؛ درحالی‌که رعایت اخلاق و ارزش‌های والای انسانی، محور اصلی فرزندپروری اسلامی است. رفتارها و به‌ویژه خلیقات انسانی از عوامل مهم بهبود رفتارهای اجتماعی و سلامت روانی جوامع‌اند؛ چون پای‌بندی به اصول اخلاقی و برخورداری از ویژگی‌های مثبت شخصیتی در کارآمدی و در امان ماندن از آسیب‌ها نقش مهمی دارند (ر.ک. دلاوری‌پورپاریزی و صفورایی‌پاریزی، ۱۳۸۹، ص. ۲۰)؛ ازاین‌رو موضوعات اخلاق اسلامی مانند: گفتار و رفتار درست، صداقت، رعایت ادب و احترام به دیگران، خوش‌بینی، پاکدامنی، پرهیزکاری، دادگری و... که در فرزندپروری اسلامی اهمیت بسیاری دارند، در دیدگاه‌های بامریند اهمیتی ندارد.

در فرزندپروری مقتدرانه، والدین در هر شرایطی توقع رفتار معقول از فرزند خود دارند؛ درحالی‌که در فرزندپروری مسئولانه انتظار از فرزندان برطبق توانایی‌های آنهاست (خطیبی و بلاغت، ۱۳۹۹، ص. ۱۸۲)؛ هم‌چنین نظریه‌پردازان غربی به توانمندی‌های فرزند و دوره‌های رشد در به‌کارگیری سبک مناسب هر دوره بی‌توجه‌اند (گلچین‌کوهی و رضایی‌صوفی، ۱۳۹۷، ص. ۶۸)؛ درحالی‌که در فرزندپروری مسئولانه این تفاوت‌ها اهمیت بسیار دارد.

والدین معتقد به تربیت مسئولانه، بیشتر از تشویق بهره می‌گیرند و هنگام خشم تربیت نمی‌کنند. ارتباط کلامی مطلوب والدین با فرزندان و استفاده از کلمات و جملات درست، موجب ارتباط خوبی بین والدین و فرزندان و موفقیت والدین در امر تربیت می‌شود (کوخی و رودمقدس، ۱۳۹۴، ص. ۱۴۲).

والدین در فرزندپروری اسلامی، فقط مسئول تأمین نیازهای مادی فرزندان نیستند؛ بلکه باید به فکر پرورش تمام ابعاد وجودی فرزندان در تمام مراحل زندگی ایشان باشند که در این میان توجه به فطرت توحیدی و ایجاد تفکر دینی متناسب با فرایند تحولی فرزند اهمیت بسیاری دارد؛ چون بعضی از اتفاقات دوره کودکی، موجب تحولات اخلاقی - تربیتی کودک در بزرگسالی می‌شود؛ درحالی‌که محور اصلی سبک فرزندپروری اسلامی، انسان‌شناسی توحیدی و توجه به اهداف خلقت انسان است، در سبک فرزندپروری بامریند به چشم‌انداز صحیح زندگی دنیوی فرزندان هم توجهی نشده است. (ر.ک. دلاوری‌پورپاریزی و صفورایی‌پاریزی، ۱۳۸۹، ص. ۱۴۰).

در پایان می‌توان گفت این تفاوت‌ها در نیت والدین ریشه دارد؛ بدین ترتیب که فرزندپروری مقتدرانه صرفاً عقلانی است؛ درحالی‌که فرزندپروری مسئولانه بر مبنای دستیابی به قرب الهی و احساس وظیفه در برابر فرزند است.

۴. بررسی اصول فرزندپروری مسئولانه (اسلامی) در قابوس‌نامه، اخلاق ناصری، گلستان و اخلاق محسنی اثرگذاری والدین بر فرزندان، اصلی ثابت شده است که در رشد تمام ابعاد وجودی آنها نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. یقیناً دوران خردسالی، عالی‌ترین زمان برای تربیت، شکوفایی و بهره‌وری استعدادهای انسانی است که به بهترین نتایج تربیتی و دست‌یابی به کمال سعادت منجر خواهد شد. (حیدری نراقی، ۱۳۸۲، ص. ۲۶). اصول فرزندپروری مسئولانه از بدو تولد کودک، نامگذاری و دوران شیرخوارگی او آغاز می‌شود:

عنصرالمعالی به دلیل اثرگذاری نام بر شخصیت افراد، انتخاب نام نیکو را اولین وظیفه پدر و مادر در برابر فرزند می‌داند: «از جمله حق‌های پدران بر فرزندان یکی آن است که او را نام خوش نهند.» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۲)؛ در عین حال به فرزندان هم توصیه می‌کند فقط به داشتن نام زیبا اکتفا نکنند: «نام آن باشد که تو به هنر بر خویشان نهی... که اگر مردم را با گوهر اصل گوهر هنر نباشد، صحبت هیچ کس را نشاید.» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۲۷)؛ سپس انتخاب دایگان شایسته و ختنه کردن به موقع کودک را سفارش می‌کند: «بدایگان عاقل و مهربان سپارد و بوقت سنت کردن (ختنه کردن) سنت کنی و بحسب طاقت خویش شادی کنی...» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۲)؛ خواجه نصیرالدین هم انتخاب نام نیک برای فرزند را توصیه می‌کند: «چه اگر نامی ناموافق برو نهاد مدت عمر ناخوشدل باشد» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲) و بعد به انتخاب دایه سالم و خردمند برای کودک سفارش می‌کند: «انتخاب دایه که احمق و معلول نباشد؛ زیرا عادات بد و مرض‌ها از شیر دایه به فرزند می‌رسد.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲).

توجه به رعایت اولویت زمانی از موضوعات مهم فرزندپروری اسلامی است؛ بدین معنا که برخی از موضوعات تربیتی در اولویت نخست قرار دارد و زیربنای شکل‌گیری شخصیتی فرزندان است. تعلیم باورهای درست، کمک به دستیابی به جهان‌بینی صحیح و آموزش هنجارهای اجتماعی درست از این جمله است. در گفتار و رفتار معصومان^(ع) به‌ویژه امیرالمومنین^(ع)، توجه به اولویت‌دهی به باورهای دینی و اخلاقی تأکید شده است. در فرزندپروری اسلامی، اولویت نخست، ایجاد تحول در اعتقادات و هنجارهای اخلاقی و جهان‌بینی است. وقتی پایه‌های معرفتی و بینش فرزندان به شایستگی شکل بگیرد، امکان مصونیت در برابر آسیب‌های زندگی برای آنها افزایش می‌یابد (پناهی، ۱۴۰۰، ص. ۱۳۴).

۴-۱. آموزش آموزه‌های دینی - اخلاقی

توجه به تربیت اخلاقی و دینی فرزندان و لزوم آموزش آموزه‌های اخلاقی از کودکی به آنها، از اصول فرزندپروری مسئولانه است: «بعد از رضاع به تأدیب و ریاضت اخلاق او مشغول باید شد قبل از آنکه اخلاقش تباها شود... پس سنن و وظایف دین در او آموزند و بر آن ترغیب و بر امتناع آن تأدیب کنند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲-۲۲۳)؛ از این رو نویسندگان این چهار اثر نیز به والدین مسئول توصیه می‌کنند با مجهز کردن فرزندان خود به سلاح دین و اخلاق فرزندان‌شان را تربیت کنند:

توصیه به آموزش قرآن قبل از هر کار: «آنگاه قرآن بیاموزان، چنانک حافظ قرآن شود» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۲)؛ ترغیب به ایثارگری و بازداشتن از پُرخوری و ظاهرآرایی و تشویق به وقار و ساده‌پوشی:

«خوردن و آشامیدن و لباس فاخر در نظر او کوچک کنند؛ و بلندی نفس او از حرص بر طعام و نوشیدنی و دیگر لذات و ایثار آن بر دیگران در دل او شیرین گردانند... به او تلقین کنند که لباس رنگی و منقوش لایق زنان است تا گوش او از آن پر شود و به عادت گیرد» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۳)؛ **جلوگیری از تفاخر به دارایی و نیاکان:** «و از مفاخرت با اقران به پدران و مال و ملک و خوردنی و پوشیدنی منع کنند.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ توجه به حیا، ادب و نجابت فرزند: «اول چیزی که از آثار قوت تمییز که در کودک ظاهر می‌شود، حیاست، اگر بیشتر اوقات سر در پیش دارد و وقاحت نماید دلیل نجابت اوست و این علامت ادب اوست.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲) **بازداشتن از دروغ‌گویی:** «از دروغ گفتن بازدارند و نگذارند که سوگند یاد کند چه به راست و چه به دروغ...» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲) **توصیه به سکوت، کم حرفی، خوش‌سخنی و رعایت احترام بزرگان و خدمتگزاری به ایشان:** «خاموشی [عادت او کنند] و آنکه نگوید الا جواب، و در پیش بزرگان به استماع مشغول بودن، و از سخن فحش و لعنت و لغو اجتناب نمودن، و سخن نیکو و جمیل و ظریف عادت گرفتن، در چشم او شیرین گردانند؛ و بر خدمت هرکه به سن ازو بزرگتر بود، تحریض کنند و فرزندان بزرگان بدین ادب محتاج‌تر باشند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ **ستایش نیکی‌ها و نکوهش بدی‌ها:** والدین برای تربیت صحیح فرزندان خود و خو گرفتن آنها به نیکوکاری و بیزاری از بدکاری، باید خوبی‌ها و درستکاری‌ها را در چشم ایشان آراسته و در مقابل، زشتی‌ها و بدرفتاری‌ها را در نظر آنها نکوهش کنند: «چه تربیت بر این قانون، مقتضی محبت فضایل و احتراز از رذایل باشد» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۳)؛ **بازداشتن از پنهان‌کاری:** والدین برای جلوگیری از انحراف احتمالی، فرزندان خود را از پنهان‌کاری منع می‌کنند: «از هر فعل که پوشیده کند منع کنند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ **آموزش تواضع:** «و تواضع با همه کس و اکرام کردن با اقران بدو آموزند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ **آموزش رعایت حق زیردستان:** «از تطاول بر فروتران و تعصب و طمع به اقران منع کنند.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ **تعلیم التزام عدالت، بخشش، گذشت و فروخوردن خشم:** «یکی از پسران هارون الرشید پیش پدر آمد خشم‌آلود که فلان سرهنگ‌زاده مرا دشنام داد... هارون پسر را گفت: ای پسر کرم آن است که عفو کنی و اگر بضرورت انتقام خواهی تو نیزش دشنام ده، نه چندان که از حد بگذرد آنگه ظلم از طرف تو باشد.» (سعدی، ۱۳۶۹، ص. ۸۲)؛ **برحذرداشتن فرزندان از خودپسندی، ریا، بدگویی، خودبینی و غیبت:** «یاد دارم که در ایام طفلی متعبد بودمی و شب‌خیز و مولع زهد و پرهیز، شبی در خدمت پدر، علیه الرحمه، نشسته بودم و همه شب دیده برهم نبسته و مصحف عزیز بر کنار گرفته و طایفه‌ای گرد ما خفته. پدر را گفتم: یکی از اینان سر بر نمی‌دارد که دوگانه‌ای بگزارد. [چنان خواب غفلت برده‌اند که گویی نخفته‌اند که مرده‌اند]. گفت: جان پدر تو نیز اگر بختی به که در پوستین مردم افتی.» (سعدی، ۱۳۶۹، ص. ۸۹)؛ **توصیه به بخشندگی، کرم و تواضع:** «که تواضع و کرم مرهمند مر دلهای مردمان را.» (واعظ کاشفی، ۱۳۹۳، ص. ۱۴۶) **نهی کردن از دروغ‌گویی:** «که مردم دروغ‌گوی، بی‌مهابت بوند» (واعظ کاشفی، ۱۳۹۳، ص. ۱۶۵-۱۶۶)؛ **سفارش به مشورت با خردمندان:** «در امور مملکت مشاورت کن با خردمندان که تدبیر با صواب چون صیدی است که به دست یک کس برنیاید و اگر جمعی باشند، از دست ایشان بیرون نرود.» (واعظ کاشفی، ۱۳۹۳، ص. ۱۷۸)؛ **توصیه به نیکوکاری به عالمان، حکیمان و شاعران:** «... نهال

تربیت و احسان در بوستان فضلا و حکما و شعرا نشان تا ثمره‌ای حاصل کنی که سردی زمستان و گرمی تابستان در آن تصرف نتواند کرد...» (واعظ کاشفی، ۱۳۴۳، ص. ۲۴۲-۲۴۳)؛ توصیه به عدالت‌گستری، عاقبت‌اندیشی و برحذرداشتن از ظلم و ثروت‌اندوزی: «ای پسر! باید که آیت ظلم را مطموس و رایت جور را منکوس داری و از ناوک آه مظلومان ستم‌دیده و ناله زار محرومان محنت کشیده بپرهیزی که بزرگان گفته‌اند:

آنچه یک پیرزن کند به سحر نکنند صد هزار تیر و تبر

... و در طلب مال که پایمال هرکس و دست‌فروخته هر خس است با رعیت مناقشه منمای.» (واعظ کاشفی، ۱۳۹۳، ص. ۹۷)؛ فسادستیزی و توصیه به گسترش امنیت و رفاه در جامعه: «ای فرزند! باید که ارباب فسق را مالیده و مزجور داری و «شریر» و مفسدان را منکوب و مقهور و ضرر دزدان و راه‌زنان و شرّفتان و جامه‌کن از سر رهگذریان دورسازی تا راه ایمن گردد و تجار از اطراف و جوانب به ولایات تو تردد توانند کرد و انواع امتعه و رخت جهت خرید و فروخت پدید آید و این معنی سبب رفاهیت خلق گردد» (واعظ کاشفی، ۱۳۹۳، ص. ۲۷۳).

۴-۲. آموزش دانش

والدین مسئول پس از آموزش واجبات دینی و اخلاقی، فرزندان خود را به آموختن خواندن و نوشتن و فراگیری دانش ترغیب می‌کنند: «حق فرزند آموختن دان از فرهنگ و دانش» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۲)؛ لزوم آموزش دانش، اخبار و احادیث و اشعار نیکو: «محاسن اخبار و اشعاری که آداب شریف دارد او را حفظ دهند و اول رجز و بعد قصیده به او آموزند و از اشعار سخیف مانند غزل و عشق و شرب خمر و اشعار امروالقیس و ابونواس دوری نمایند و هر چند جماعتی حفظ آن را ظرافت می‌دانند زیرا امثال این اشعار مفسد احداث بود.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۳-۲۲۴)؛ تعلیم علم به فرزند به اندازه‌ای اهمیت دارد که سعدی توصیه می‌کند به فرزندان خود بگویند حتی از عالمان بی‌عمل نیز علم بیاموزند:

«گفت عالم به گوش جان بشنو ور نماند به گفتنش کردار...»

مرد باید که گیرد اندر گوش ور نوشته است پند بر دیوار»

(سعدی، ۱۳۶۹، ص. ۱۰۴)

سعدی درباره لزوم آموزش هنر و فن می‌گوید: «حکیمی پسران را پند همی‌داد که جانان پدر! هنر آموزید که ملک و دولت دنیا اعتماد را نشاید... هنرمند هر جا رود قدر بیند و در صدر نشیند و بی‌هنر لقمه چیند و سخنی بیند.» (سعدی، ۱۳۶۹، ص. ۱۵۴) سعدی در این دو حکایت علاوه بر ضرورت آموزش هنر و فن به فرزندان درس عاقبت‌اندیشی نیز می‌دهد.

اهمیت تعلیم دانش به اندازه‌ای است که صاحب‌نظران اخلاق اسلامی برای معلم حرمت بسیار قائل‌اند؛ تا جایی که برای معلم حق تنبیه قائل می‌شوند: «در هر علمی که مر او را آموزی، اگر معلم از بهر تعلیم مر او را بزنند، شفقت مبر؛ بگذار تا بزنند که کودک علم و ادب و هنر به چوب آموزد، نه به طبع خویش.» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۴) و اطاعت معلم و احترام به آنها را هم‌سطح اطاعت از پدر و مادر می‌داند: «به آنها به چشم شکوه و عظمت نگاه کنند و از آنها ترسند و این آداب از همه مردم نیکو بود خاصه جوانان» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۷).

۴-۳. آموزش ادب و سبک زندگی

عنصرالمعالی آموزش به‌کارگیری انواع سلاح، سوارکاری و شنا را بر دیگر امور مقدم می‌داند: «چون بزرگ شود به علم سلاحش دهی، تا سواری و سلاح‌شوری بیاموزد و بداند که بهر سلاح چون کار باید کرد و چون از سلاح آموختن فارغ گردی باید که فرزند را شناه بیاموزی» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۲)؛ آموختن ادب، هنر و پیشه حتی در صورت بی‌میلی فرزند را وظیفه اصلی و بهترین میراث پدر دانسته است: «اندر آموختن ادب وی تقصیر مکن... اگر تو ادب آموزی و گرنه روزگارش بی‌آموزد» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۲)؛ «از بهر میراث و نان فرزند ادب آموختن دان و فرهنگ‌دانستن، اگر چه بدروز فرزندی بود تو بدان منگر شرط پدری به جای آر و اندر ادب آموختن وی کوتاهی مکن... و به وی بگذار تا حق وی گزارده باشی که فرزندان مردمان خاصه را به از هنر و ادب و فرهنگ نیست و فرزندان عامه را میراث به از پیشه نیست هرچند پیشه نه کار کودکان محتشمانست هنر دیگرست و پیشه دیگر اما از روی حقیقت نزدیک من پیشه بزرگترین هنرست و اگر فرزندان مردمان خاصه صد پیشه داند چون به کسب نکنند همه هنرست و هنر یکروز ببرآید» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۵) و برای تأیید آن، حکایت فرار گشتاسب به روم در حالت فقر و بی‌کسی را بیان می‌کند که به سبب مهارت‌داشتن در آهنگری از دوران کودکی، در آنجا با این حرفه زندگی می‌گذراند و پس از بازگشت به وطن دستور می‌دهد هیچ محتشمی آموختن صنعت برای فرزند خود را عیب نشمارد؛ زیرا نسب و شجاعت به‌خودی‌خود سودی ندارد (رک. عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۵-۱۳۶).

کاشفی، تعلیم ادب به فرزندان را بهترین میراث برای ایشان می‌داند: ^۱ «داستان قیصر روم که برای پسرش ادب را به ارث نهاده تا مال.

ادب بهتر از گنج قارون بود فزونتر از ملک فریادون بود...

(واعظ کاشفی، ۱۳۹۳، ص. ۶۸)

والدین مسئول می‌کوشند فرزندان خود را به‌گونه‌ای تربیت کنند که افزون بر خوگرفتن به عادات نیکو و دوری از بدخویی، شیوه درست زندگی کردن را بیاموزند و از نظر جسمی، روحی و عاطفی قوی و مقاوم باشند: «باید که او را بر محبت کرامت تنبیه دهند، خاصه کراماتی که به عقل و تمییز و دیانت استحقاق آن کسب کنند نه آنچه به مال و نسب تعلق دارد» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ از این رو والدین باید فرزند را «از سخن‌های زشت شنیدن و لهو و بازی و مسخرگی احتراز فرمایند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ به او «ادب طعام خوردن بیاموزند... و او را تفهیم کنند که غرض از طعام خوردن صحت بود نه لذت... و به اقتصار بر یک طعام مایل گردانند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ به اندازه خوردن را به فرزندان خود سفارش کنند: «یکی از حکما پسر را نهی [همی] کرد از بسیار خوردن که سیری شخص را رنجور دارد. گفت: ای پدر گرسنگی مرد را بکشد... گفت اندازه نگهدار.» (سعدی، ۱۳۶۹، ص. ۱۱۱)؛ همچنین والدین باید به خواب به موقع فرزندان خود توجه کنند و از پرخوابی آنها جلوگیری کنند: «که آن سنگینی ذهن و کشتن خاطر و سستی اعضا آرد.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ کودک را به تحرک و تحمل سختی‌ها و رفتار و گفتار درست عادت دهند (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ مانع رفاه و تن‌پروری آنها شوند: «از جامه‌های نرم و اسباب تمتع منع کنند

تا درشت برآید و بر درشتی خو کند.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵)؛ حتی کاشفی که کتاب خود را برای تربیت شاهزادگان نوشته است نیز شاهان را به ممانعت از تن‌پروری فرزند و عادت‌دادن وی به تلاش و تحمل سختی سفارش می‌کند؛ چون عقیده دارد تنبلی و راحت‌طلبی موجب ذلت می‌شود و می‌گوید: «چنانچه به جد و جهد بنای بزرگی تمهید می‌یابد به ضد این صفت که بطالت و کسالت است اساس شوکت و دولت درهم می‌شکند» (واعظ کاشفی، ۱۳۹۳، ص. ۷۷-۷۸).

۴-۳. آموزش بر مبنای محبت و عدم تبعیض

بهترین نوع رابطه بین والدین و فرزندان، رابطه مبتنی بر مهرورزی است که موجب اعتماد فرزندان به والدین و پذیرش سخنان و فرمانبرداری از آنها خواهد شد. والدین در شیوه تربیتی مسئولانه، محبت خود را به فرزندان ابراز می‌کنند و بین فرزندان هیچ تبعیضی قائل نیستند؛ زیرا تبعیض موجب از بین رفتن احترام متقابل و دلزدگی فرزند از محیط خانواده می‌شود. تبعیض قائل نشدن بین فرزندان به‌ویژه به سبب ویژگی‌های ظاهری آنها یکی از آموزه‌های تربیتی سعدی است: «ملک‌زاده‌ای را شنیدم که کوتاه بود و حقیر و دیگر برادرانش بلند و خوبروی. باری پدر به کراهیت و استحقار در وی نظر همی‌کرد. پسر ... گفت: ای پدر، کوتاه خردمند به از نادان بلند، نه هر چه به قامت مهتر به قیمت بهتر.» (سعدی، ۱۳۶۹، ص. ۵۹).

در تربیت مسئولانه، والدین به صبر و خودداری از بخل و خساست سفارش می‌شوند: «با وی همیشه صبور باش تا تو را خوار نگیرد و دایم از تو ترسان بُوَد و درم و زر و آرزویی که وی را باید از وی باز مدار تا از بهر درم مرگ تو نخواهد.» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۴).

والدین مسئول به فرزندانشان اجازه می‌دهند بازی کنند؛ چون می‌دانند بازی نیاز طبیعی کودک است و موجب رشد سالم پرورش استعدادها می‌شود: «و به هروقت اجازه بازی به او دهند و لکن باید که بازی او جمیل بود، و بر تعبی و المی زیادت مشتمل نباشد تا خاطر او کند نشود.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۷).

افزون بر لزوم محبت کردن به فرزندان، والدین باید محبت کردن به دیگران را هم به فرزندان خود بیاموزند. خواجه نصیر با زیبایی از زبان انسقراطیس درباره لزوم آموزش دادن محبت می‌گوید: «در عجبم اولاد را تاریخ می‌آموزند؛ اما از محبت که زندگی بی‌آن ممکن نیست، نمی‌آموزند و اگر کسی همه دنیا و رغائب دنیا را به دست آورد بدون داشتن این یک خصلت، زندگی بر او وبال بود» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۳۲۳).

۴-۴. شیوه برخورد با اشتباهات فرزندان

والدین مسئول در قدم اول می‌کوشند عواملی را که موجب بدرفتاری و اشتباه فرزند می‌شود، برطرف کنند؛ از این رو، خواجه نصیر به سبب آگاهی از تأثیر همنشین می‌گوید: «اول چیز در تأدیب او عدم همنشینی با اضداد زیرا نفس کودک ساده است و زود از اقران تأثیر می‌پذیرد.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲-۲۲۳). پدر باید با تمجید کارهای نیکوکاران و بیش از آن با نکوهش رفتار بدکاران، فرزندش را به همنشینی با نیکان سفارش کند: «اخیار را به نزدیک او مدح و اشرار را مذمت گویند (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲)؛ زیرا کودک «به سبب

نقصان و حاجات در طبع به اخلاق ذمیمه میل می‌کند.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲)؛ والدین مسئول نقاط قوت فرزندان خود را تقویت می‌کنند: «هر قوتی که حدوث او در بنیه کودک بیشتر بود تکمیل آن قوت، مقدم باید داشت» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲)؛ محاسن فرزندان را ستایش و بدرفتاری‌های آنها را نکوهش می‌کنند: «او را به هر خلقی نیک که از او صادر شود مدح گویند و اکرام کنند، اگر از او جمیلی صادر شود ستایش کنند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲)؛ والدین در شیوه تربیتی مسئولانه، در عین سفارش به نظم و انضباط، به دلیل تکامل نداشتن رشد عقلانی کودکان به آنها سخت نمی‌گیرند؛ هنگام اشتباه فرزندان تغافل می‌کنند؛ چون تنبیه فرزند پس از هر خطا موجب احساس گناه و حقارت و در نهایت عادی‌انگاری خطا خواهد شد. والدین مسئول با نادیده‌انگاری نادرستکاری فرزند، زمینه اصلاح او را فراهم می‌کنند، طبق نظر خواجه نصیرالدین بهتر است در صورت تکرار خطاهای کوچکی که به انحراف فرزند نمی‌انجامد، چشم‌پوشی پیشه کنند: «که انسان به آنچه بازداشته شود، حریص می‌شود و با شنیدن ملامت اهانت کند و از ارتکاب لذت ببرد و جسارت و لطایف‌الحیل به کار برد» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۴)؛ اما اگر ببینند بخشش و چشم‌پوشی زمینه‌ساز فساد خواهد شد و یا تکرار خطاهای کوچک فرزند را در پی خواهد داشت، به بازخواست کردن کودک توصیه می‌کند: «کودک در ابتدای احوال کذب و حسود و سروق و نوم و لجوج و فضولی و کید و اضرار خود و دیگران ارتکاب نماید که بعد به تأدیب و سن و تجربه از آن بگردد پس باید در طفولیت او را مؤاخذه کنند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۳) و در مرحله بعد او را بترسانند: «اگر اندک قبیحی صادر شود به مذمت تخویف کنند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۲)، آن هم بدین گونه «توبیخ و سرزنش صریح فرا ننمایند که بر قبیح اقدام نموده است، بلکه او را به تغافل منسوب کنند تا بر تجاسر اقدام ننماید، و اگر بر خود بپوشد برو پوشیده دارند و اگر معاودت کند در سر او را توبیخ کنند و در قبیح آن فعل مبالغت نمایند و از معاودت تحذیر فرمایند و از عادت‌گرفتن توبیخ و مکاشفت احتراز باید کرد که موجب وقاحت شود و بر معاودت تحریض دهد» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۴) و در صورت نافرمانی فرزند باید تنبیه شود؛ اما حتی المقدور خود به تنبیه نپردازند تا به کینه و بیزاری فرزند از والدین و نافرمانی منجر نشود: «اما اگر بی‌ادبی کند و تو از وی در خشم شوی، به دست خویش وی را مزین، به معلمانش بترسان و ادب‌کردن ایشان را فرمای کردن تا کینه تو اندر دل وی نماند.» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۴).

۴-۵. رعایت تفاوت‌های فردی و جنسیتی در تربیت

نکته دیگری که در سبک فرزندپروری مسئولانه رعایت می‌شود و در فرزندپروری مقتدرانه بامریند مغفول مانده است، رعایت تفاوت‌های فردی و جنسیتی در پاسخگویی و انتظارات از فرزندان است؛ چون افراد از لحاظ هوش، خلق و خو، توانمندی، درک و ویژگی‌های شخصیتی با یکدیگر متفاوتند و والدین و مربیان باید به این تفاوت‌ها حساس باشند (شعبانی، ۱۳۸۹، ص. ۱۳۹).

در فرزندپروری اسلامی، والدین ملزم به رفتارها و فرمان‌های متناسب با شرایط فرزندان هستند و از انتظارات بیش از حد و رفتارهای نابجا منع شده‌اند. والدین مسئول در تمام مراحل فرزندپروری باید ویژگی‌های

جنسیتی، جسمانی، روانی و توانایی ادراکی فرزندان خود را در نظر بگیرند؛ چنانکه خواجه نصیر حتی درباره آراستگی ظاهری و پوشاک پسران و عدم تشبه آنها به زنان و دختران می‌نویسد: «مویش را تربیت ندهند؛ و به ملابسه زنان او را زینت نکنند و انگشتری تا به وقت حاجت نرسد، بدو ندهند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۵).

از آنجا که در فرزندپروری اسلامی نحوه تعامل، نظارت، انتظارات و کیفیت پاسخگویی والدین نسبت به دختران و پسران و نسبت به دوره‌های مختلف سن آنها متفاوت است (پناهی، ۱۴۰۰، ص. ۱۳۶)، با مطالعه قابوس‌نامه و اخلاق ناصری مشخص می‌شود عنصرالمعالی و خواجه نصیر افزون بر آموزه‌ها و تعالیم مشترک بین دختران و پسران و آموزه‌های مخصوص پسران، درباره تعالیم خاص دختران نیز نکاتی گفته‌اند.

با اینکه به نظر می‌رسد عنصرالمعالی به سبب فرهنگ حاکم بر روزگار خود و عقاید و آداب و رسوم آن دوران، به پسر تمایل بیشتری داشته است و گاه در متن قابوس‌نامه، بی‌مهری او درباره دختران دیده می‌شود، نکات مهمی را برای تربیت دختران تعلیم می‌دهد که نشان‌دهنده اهمیت تربیت دختر در نظر اوست: انتخاب دایه پاکدامن و شایسته به دلیل اهمیت حیا و پاکدامنی برای دختران (رک: عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۷)؛ آموزش احکام و تعالیم دینی نزد معلم: «و دختر چون بزرگ شود به معلم ده تا نماز و روزه و آنچه در شریعت است، بیاموزد» (رک: عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۷)؛ مهرورزی بیشتر به دختران و تلاش برای برآورده کردن نیازهای آنها به دلیل نداشتن شغل و راه درآمد: «تا در خانه تو باشد مادام بر وی به رحمت باش، که دخترکان اسیر پدر و مادر باشند، اما پسر را اگر پدر نباشد به طلب کار خویش تواند رفت و خویشتن را تواند داشت، از هر روی که باشد و دختر بیچاره بود آنچه داری، نخست در وجه برگ وی کن و شغل وی بساز.» (رک: عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۷).

خواجه نصیر هم با اعتقاد به اینکه تربیت دختران باید با ویژگی‌های آنها متناسب باشد، می‌گوید: «در سیاست دختران هم به همین روش آنچه موافق و لایق آنان است، به کار برند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۹). وی در تربیت دختران به اصول ذیل توجه کرده: خوگرگرفتن به وقار، عفت، حجاب، حیا و مستوری: «و باید دختر را در ملازمت خانه و حجاب و وقار و عفت و حیا و دیگر خصلتی که در باب زنان برشمردیم تربیت فرمود» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۹).

شرایط فرهنگی و اجتماعی و آداب و رسوم دوران عنصرالمعالی و خواجه نصیر سبب شده آنها در بعضی از امور درباره موضوعاتی -که حقوق قطعی زنان و دختران است- ملاحظاتی را اعمال کنند؛ مثلاً با اینکه هر دو، آموزش واجبات دینی را برای دختران مثل پسران لازم می‌دانند، اما والدین را از آموزش خواندن و نوشتن به دختران منع می‌کنند و در عوض، والدین را به لزوم اهتمام بر آموزش هنرهای مخصوص زنان به دختران خود سفارش می‌کنند: «و لکن دبیری میاموزش» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۷) «و باید از خواندن و نوشتن منع کرد و هنرهایی که از زنان پسندیده است بیاموزند» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۹).

۴-۶. زمینه‌چینی ازدواج فرزندان

از دیگر موضوعاتی که در فرزندپروری مسئولانه اسلامی به آن توجه و توصیه شده و در هیچ‌یک از سبک‌های فرزندپروری با مریند حتی سبک مقتدرانه به آن توجه نشده است، ضرورت فراهم کردن زمینه ازدواج فرزندان است که این موضوع شامل حال دختران و پسران می‌شود.

از آنجا که نهاد اجتماعی خانواده با ازدواج آغاز می‌شود و ازدواج در زمره پیچیده‌ترین روابط انسانی و از مهم‌ترین مراحل زندگی فرد است که موجب بقای نسل می‌شود (ساروخانی، ۱۳۸۸، ص. ۱۵۲)، پس انتخاب همسر نیکو برای فرزندان در ارتقای بنیاد خانواده، فرزندپروری و تکامل جامعه نقش مهمی دارد؛ از این رو، اندیشمندان مسلمان برخلاف صاحب‌نظران سبک‌های فرزندپروری غربی به این امر مهم نیز توجه خاصی داشته‌اند و همواره راهکارهای متعددی برای آن اندیشیده و توصیه کرده‌اند؛ چنان‌که عنصرالمعالی فراهم کردن شرایط ازدواج برای پسران را از شرایط والدین مسئول و حتی حق فرزندان بر گردن والدین می‌داند: «اما چون پسر بالغ گشت بنگر اندر وی اگر سر صلاح و کدخدایی دارد و دانی که بزن و کدخدایی مشغول خواهد شدن پس تدبیر زن خواستن کن و زنش بده تا آن حق نیز گزارده باشی... اگر دانی که سر کدخدایی و روزبهی ندارد پس دختر مسلمانی را با وی در بلا مفرگن.» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۶). خواجه نصیر هم به دلیل اینکه ازدواج موجب بقای آدمی، تولید نسل و محافظت از منزل و اموال مرد می‌شود، فراهم کردن شرایط ازدواج فرزندان را ضروری می‌داند: «پس حکمت الهی چنان اقتضا کرد که هر مردی جفتی گیرد تا هم به محافظت منزل و مافیه قیام نماید و هم کار تناسل به توسل او تمام شود» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۰۶). خواجه نصیر برخورداری از درآمد و داشتن پیشه را پیش‌زمینه ازدواج می‌داند: «چون کودک به صنعتی اکتساب کند، اولی آن بود که او را متاهل گردانند و رحل او جدا کنند.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۹). واعظ کاشفی به دلیل سیاسی بودن اندرنامه خویش و نقش‌نداشتن زنان در سیاست و حکومت درباره زمان ازدواج و شرایط همسر خوب ابراز عقیده‌ای نکرده است. وی ازدواج را موجب غفلت و ذلت پادشاهان می‌شمارد و از قول اسکندر می‌گوید: «یادگار من عدل است و نیک‌نامی، و زشت باشد که کسی بر مردان غالب آمده باشد به آخر، زبون زنان گردد.» (واعظ کاشفی، ۱۳۹۳، ص. ۲۲۳)

تبیین ویژگی‌های همسر خوب نیز از مواردی است که در تربیت مسئولانه فراموش نشده است:

عنصرالمعالی از قول بزرگمهر همسر بد را از مصائب بزرگ زندگی می‌شمارد (رک: عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۲۱)؛ از این رو، زیبایی، دینداری، خانه‌داری، خانواده‌دوستی، باحیایی، کوتاه‌زبانی، قناعت، حافظ اموال همسر بودن، پختگی، عاقلی و اصالت را از ویژگی‌های زنان خوب می‌شمارد: «زن، پاک‌روی و پاک‌دین باید و کدبانو و شوی‌دوست و پارسا و شرمناک و کوتاه‌دست و کوتاه‌زبان و چیزنگاه‌دارنده باید که باشد تا نیک بود» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۲۹)؛ «باید که زنی رسیده و تمام و عاقله باشد. کدبانویی و کدخدایی مادر و پدر دیده باشد.» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۰)؛ عنصرالمعالی هم‌کفوی مرد و زن را لازم می‌داند و عقیده دارد حتی‌المقدور پسر باید با دوشیزگان ازدواج کند: «زن محتشم‌تر از خویشان منخواه و تا دوشیزه یابی، شوی‌کرده منخواه تا در دل او جز مهر تو مهر کسی دیگر نباشد و پندارد که همه مردان یک گونه باشند.» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۰)؛ عنصرالمعالی فرزندش را از ازدواج با زنان اسراف‌کار، زبان‌دراز، ناکدبانو و سلطه‌جو باز می‌دارد: «که گفته‌اند که: کدخدای رود [باید و کدبانو بند اما نه] چنانکه چیز ترا در دست گیرد و نگذارد که تو بر چیز خویش مالک باشی...» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۰)؛ همچنین معتقد است نباید ثروت و زیبایی زن ملاک ازدواج باشد: «اما چون زن کنی طلب مال زن مکن و طلب غایت نیکویی زن مکن که به نیکویی معشوقه گیرند.» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۲۹).

عنصرالمعالی دربارهٔ ویژگی‌های خانواده‌ای می‌گوید که از آنها برای فرزند، همسر انتخاب می‌شود: «زن از خاندان به صلاح باید خواست» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۰). وی به هدف افزودن قدرت و پشتیبان در برابر دشمنان ازدواج با خویشاوندان را توصیه نمی‌کند: «زن از بیگانگان خواه که با قرابت خویش اگر وصلت کنی و اگر نه کنی ایشان خود خون و گوشت توند پس زن از قبیلهٔ دیگر خواه تا قبیلهٔ خویش را بدو قبیله کرده باشی و بیگانه را خویش گردانیده تا قوت تو یکی دو باشد و از دو جانب ترا معاونت کنان باشند.» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۶).

خواجه نصیر دربارهٔ انگیزهٔ ازدواج می‌گوید: «باید که باعث بر تأهل دو چیز بود حفظ مال و طلب نسل، نه داعیهٔ شهوت یا غرضی دیگر» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۱۵) و نباید هدف از ازدواج برخورداری از جمال و ثروت زن باشد (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۱۶). وی عقل، عفت، حیا، فرمانبرداری، صالح بودن، آراستگی، خوشخویی، آزادگی و دوشیزگی را لازمهٔ همسر خوب می‌شمارد (رک: خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۱۵-۲۱۶) و مردان را از ازدواج با زنان «حنانه»، «منانه»، «آنانه»، «کیه‌القفا» و «خضراء‌الدمن»^۲ منع می‌کند (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۳۱). او آگاهی از شیوهٔ برخورد با زنان را واجب می‌داند: «کسی که به شرایط سیاست زنان قیام نتواند نمود اولی آن بود که عذب بماند.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۱).

سعدی رسیدن به مردانگی را مقدمهٔ ازدواج می‌داند: «مردیت بیازمای وانگه زن کن» (سعدی، ۱۳۶۹، ص. ۵۶)؛ برخورداری از کفاف معیشت (سعدی، ۱۳۶۹، ص. ۶۹)؛ تناسب سنی و هم‌کفوی (سعدی، ۱۳۶۹، ص. ۱۵۰، ۱۵۳) از نظر سعدی شرط ازدواج است و وی ازدواج با زنان زشت (سعدی، ۱۳۶۹، ص. ۱۶۰) را جایز نمی‌داند.

عنصرالمعالی، افزون بر تأکید بر فراهم کردن زمینهٔ ازدواج پسران، به پدران سفارش می‌کند برای ازدواج سریع‌تر دختران تلاش کنند (رک: عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۷)؛ همچنین خواجه نصیر نیز معتقد است پس از رسیدن دختران به بلوغ باید همسری مناسب برای آنها برگزید: «چون به بلوغ رسید با کفوی مواصلت ساخت.» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۳۰)

با توجه به اهمیتی که فرزندپروری مسئولانه برای تفاوت و شرایط فرزندان قائل است، عنصرالمعالی در کنار توصیه‌هایی که برای ازدواج پسران دارد، از ازدواج دختران نیز غافل نبوده است. او نکاتی را با توجه به ویژگی‌های دختران و البته شرایط فرهنگی و اجتماعی و عقاید و باورهای روزگار خویش دربارهٔ ازدواج دختران و انتخاب همسر برای ایشان مطرح کرده است؛ از جمله: تناسب سنی و انتخاب داماد ازدواج نکرده برای دختران دوشیزه: «اما اگر دخترت دوشیزه باشد داماد دوشیزه کن تا چنانکه زن دل در شوی بندد شوی نیز دل در وی بندد» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۷) و در تأیید این مطلب حکایت شهربانو، دختر یزدگرد و دلیل تمایل وی به ازدواج با امام حسین (ع) را نقل می‌کند: «که دختر دوشیزه را شوی دوشیزه باید» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۸)؛ زیبایی داماد: «دختر به مرد زشت‌روی مده که دختر دل بر شوهر زشت‌روی نهد» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۸)؛ درستکاری، دینداری و داشتن کسب حلال: «چنان که تو نان و نفقات دختر خویش دانی که از کجا و از چه و چون خواهد بودن»؛ پایین‌تر بودن موقعیت اقتصادی و اجتماعی داماد از پدر همسر: «تا وی به تو فخر کند نه تو به وی؛ تا دخترت به راحت و با ستر و بزرگی زید» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۸)؛ نگرفتن مهریه و شیربهای گزاف: «از وی چیزی بیشتر مطلب و دختر فروش مباش که او خود اگر مردم باشد،

مروت خویش به جای آرد...» (عنصرالمعالی، ۱۳۶۶، ص. ۱۳۸) از دیگر نکات مدنظر عنصرالمعالی برای ازدواج دختران است.

نکته درخور توجه اینکه درباره انتخاب همسر خوب برای دختر و ویژگی‌های او، فقط نویسنده قابوس‌نامه دیدگاه‌هایی را مطرح کرده و سه نویسنده دیگر در این زمینه نکته‌ای ننوشته‌اند.

نتیجه‌گیری

با مطالعه قابوس‌نامه عنصرالمعالی، اخلاق ناصری خواجه نصیر طوسی، گلستان سعدی و اخلاق محسنی واعظ کاشفی مشخص می‌شود نویسندگان مسلمان ایرانی نژاد این آثار برجسته تعلیمی به هدف رشد و پرورش فضائل اخلاقی، آموزه‌های نیازمند برای تعالی انسان را در آثار خویش تبیین کرده‌اند که در این میان، تعلیم آموزه‌های مرتبط با فرزندپروری به سبب اهمیتی که در زندگی انسان و پیشرفت جوامع دارد در آثار ایشان جلوه خاصی یافته است.

این متفکران مسلمان برطبق آموزه‌های دینی و وحیانی، اصولی را برای فرزندپروری توصیه کرده‌اند. ایشان بهترین زمان آموزش را دوران کودکی می‌دانند و برای آموزش و پرورش فرزندان اولویت‌بندی می‌کنند و نخستین اولویت ایشان، آموزش قرآن و احکام دینی و اصول اخلاقی است؛ چون دین اسلام با اخلاق درآمیخته است. آموزش علم، هنر، ادب و فن و پیشه به منزله بهترین میراث والدین برای فرزندان در مرحله بعدی قرار دارد. برای آموزش سبک صحیح زندگی به فرزند، دقت در همنشینان فرزندان؛ بازداشتن ایشان از منهیات شرعی و اجتماعی؛ ترویج روحیه ایثار، بخشندگی، حیا، تواضع و... را سرلوحه کار خود قرار می‌دهند؛ در برخورد با فرزندان در هنگام ارتکاب کار ناشایست یا گناه، تغافل و خودداری از تنبیه کودکان را مدنظر قرار می‌دهند؛ البته اگر رفتار نادرست ایشان انحراف‌آور باشد، ابتدا او را بازخواست، سپس تهدید و نکوهش و در صورت لزوم به تنبیه روی می‌آورند که آن را نیز به معلمش می‌سپارند تا موجب بیزاری و کینه از والدین نشود. توصیه‌های مربوط به آماده‌کردن شرایط ازدواج و کمک به انتخاب همسری اصیل، پاکدامن، فرمانبردار، خانه‌دار، قانع، باحیا، حافظ اموال همسر، خوشخو، دوشیزه، آزاد و هم‌کفو از نظر سن و مرتبه اجتماعی برای پسران پس از رسیدن ایشان به سن بلوغ و توانمندی و تلاش برای انتخاب داماد شایسته برای دختران از دیگر نمونه‌هایی است که این نویسندگان به آن توجه داشته‌اند. شیوه تربیتی مسئولانه‌ای که نویسندگان این آثار، آن را توصیه کرده‌اند، همواره براساس مهرورزی و توجه به توان، سن و جنسیت فرزندان است.

با تأمل در آموزه‌های بالا مشخص می‌شود دیدگاه‌های فرزندپروری مسئولانه این نویسندگان بر پایه مبانی دینی و اخلاقی اسلام است که والدین را مسئول تربیت فرزند می‌داند و تربیت وی را حقی بر گردن والدین می‌شمارد. خلاف سبک‌های فرزندپروری بامریند (مسامحه‌کارانه، آسان‌گیرانه، مستبدانه و مقتدرانه) که حتی در نوع مقتدرانه آن - که به تربیت مسئولانه تا اندازه‌ای نزدیک است - به آموزه‌های دینی اخلاقی اصلاً توجهی نمی‌شود و فقط جنبه تکامل اجتماعی فرزند را در نظر می‌گیرد، در فرزندپروری مسئولانه که بر طبق فطرت بشری و به هدف تعالی انسان و رسیدن او به جهان‌بینی توحیدی است، خداوند ناظر است و والدین باید پاسخگو باشند؛ درحالی‌که در فرزندپروری مقتدرانه بامریند، هدف ارتقای اجتماعی فرد است و ناظر آن والدین و دیگر انسان‌ها هستند.

نکته درخور توجه اینکه با وجود وحدت رویه هر چهار نویسنده در فرزندپروری هریک به مقتضای شرایط روزگار، اندیشه، مرتبه اجتماعی، مخاطب، مهارت ادبی و شیوه هنری خود، روشی خاص برای تبیین دیدگاه‌های خود برگزیده؛ چنانکه عنصرالمعالی در تبیین آموزه‌های اخلاقی، جزئی‌نگری خاصی نشان داده که دلسوزی و انجام وظیفه پدرانۀ خویش در برابر فرزندش، ذکر این دقائق و ظرائف را ایجاب می‌کرده است. وی برای تبیین این موضوع از شیوه بیان تجارب شخصی، نقل حکایت، استشهاد به آیات قران و روایات نبوی^(ص) بهره جسته است.

خواجه نصیر هم کوشیده نکات لازم برای فرزندپروری را با دقت خاصی بیان کند. تکلف نسبی کلام، اندیشه فلسفی و به‌کارگیری کلمات دشوار سبب شده *اخلاق ناصری* برخلاف سه اثر دیگر، کتابی علمی شناخته شود. خواجه نصیر نسبت به سه نویسنده دیگر، آموزه‌های اخلاقی خود را با جزئیات بیشتری همراه کرده و به بیان علت و اهمیت آداب بحث‌شده نیز پرداخته که این موضوع سبب دلنشینی کلام وی، درک بهتر مخاطب و استواری محتوای *اخلاق ناصری* شده است. خواجه نصیر درباره هر سه حوزه بحث‌شده، تعالیم دقیق و ارزشمندی دارد و بیش از سه نویسنده دیگر به فرزندپروری توجه کرده است.

سعدی برای ترویج اصول مذهبی و اخلاقی، جهان واقعی عصر خود را در قالب حکایات اخلاقی با ساختاری ساده و کوتاه به تصویر کشیده است. وی تعالیم خویش را غیرمستقیم و در قالب حکایات زیبا، محسوس و خواندنی بیان کرده که با مطالعه حکایات وی می‌توان آموزه‌های تعلیمی بسیاری را آموخت. سعدی درباره تربیت دختران به‌طور خاص مطلبی ارائه نکرده است.

کاشفی به دلیل پرداختن به تعالیم حکومتی، کمتر از دیگر نویسندگان درباره آموزه‌های فرزندپروری سخن گفته و مطالبی هم که در تربیت فرزندان متذکر شده، بیشتر سفارش‌هایی پدرا نه در مقوله مملکت‌داری است و به دلیل نقش‌نداشتن زنان در سلطنت و اعتقاد وی به اینکه ازدواج موجب غفلت شاهان می‌شود، به تعالیم لازم برای ازدواج، فرزندان و تربیت دختران اشاره‌ای نکرده است.

دیدگاه‌های عنصرالمعالی و خواجه نصیر بیش از سعدی و کاشفی با هم سازگاری دارند؛ چون این دو به شیوه حکمت عملی و نصیحت‌گونه و مستقیم تعالیم خویش را آموزش می‌دهند؛ چنان‌که می‌توان گفت آن‌دو، جامع‌ترین، مفصل‌ترین و عمیق‌ترین آموزه‌های تعلیمی را درباره فرزندپروری تبیین کرده‌اند.

عنصرالمعالی، خواجه نصیر و سعدی با آثار ارزشمند خود ثابت کرده‌اند تربیت و پرورش اخلاقی به‌طور کلی و فرزندپروری به‌طور خاص در دوره قبل از سلجوقیان و مغولان در ایران پایه و اساس مستحکم و استواری داشته است که با وجود آسیب‌های بسیار فرهنگی - تربیتی حاصل از حکومت‌های این مهاجمان، نه تنها از رونق و رواج آنها کاسته نشده؛ بلکه خصائل اخلاقی و تربیتی اقوام مهاجم را نیز تغییر داده و موجب گرایش ایشان به اصول اخلاقی و تربیتی اسلامی - ایرانی شده است و بسیاری از آموزه‌های دینی - ملی ایشان هنوز بعد از گذشت قرن‌ها در جوامع بشری قابلیت کاربرد دارد و از نظر دانش‌های جدید هم پذیرفتنی است.

پی‌نوشت‌ها

۱. شاید کاشفی این سخن امام صادق (ع) را در نظر داشته است: «بهترین میراث پدران برای فرزندان، ادب است نه مال و ثروت! زیرا ثروت از میان می‌رود و ادب پایدار می‌ماند». (کلینی، ۱۳۷۵، ج. ۸/۱۵۰)

۲. حنانه، زنی است که مال همسرش را خرج فرزندان شوهر پیشین خود می‌کند؛ مثانه، زن ثروتمندی است که به سبب ثروت خود بر شوهرش منت می‌گذارد؛ آنانه زنی است که قبل از ازدواج یا در ازدواج قبلی خود، اوضاع بهتری داشته و بدین سبب همواره شکوه می‌کند؛ منظور از کیه‌القفا زنان غیرعقیف است و منظور از خضراءالدمن زن زیبایی است که اصل و نسب خوبی ندارد. (رک: خواجه‌نصیر، ۱۳۷۳، ص. ۲۳۱)

منابع

آقامیرکریمی، فاطمه سادات (۱۳۸۹). بررسی و مقایسه آموزه‌های اخلاقی قابوس‌نامه، کیمیای سعادت و گلستان [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی]. علم‌نت.

<https://elmnet.ir/doc/10485584-31671>

احمدی، شادی، حیدریان، جلال، و احمدی، شایسته (۱۴۰۲). سبک‌های فرزندپروری در قابوس‌نامه بر اساس نظریه دینا بامریند. *مطالعات علوم اسلامی انسانی*، (۳۳)، ۳۸-۴۶. <https://johi.ir/user/articles/878>

اسمعیلی، فرزانه، طهماسبی، سیامک، محمدی آریا، علیرضا، و سلطانی، پوریارضا (۱۴۰۰). بررسی ارتباط بین سبک‌های فرزندپروری با رشد اخلاقی کودکان پیش از دبستان با میانجی‌گری دلبستگی کودک. *توانبخشی*، ۲۲ (۳)، ۲۶۲-۳۷۷. <http://dx.doi.org/10.32598/RJ.22.3.3275.1>

برک، لورا. ای. (۱۳۸۱). *روانشناسی رشد (از لقاح تا کودکی)* (یحیی سیدمحمدی، مترجم). ارسباران.

بهرامی، معصومه (۱۳۹۶). *فرزندپروری و ابزار سنجش آن*. آزمون‌یار پویا چاپ.

پاپالیا، ای. دایان (۱۳۹۱). *روانشناسی رشد و تحول انسان* (داوود عرب قهستانی و همکاران، مترجم). رشد.

پرچم، اعظم، فاتحی‌زاده، مریم، و اله‌یاری، حمیده (۱۳۹۱). مقایسه سبک‌های فرزندپروری بامریند با سبک فرزند پروری مسئولانه در اسلام. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۰ (۱۴)، ۱۱۵-۱۳۸.

https://iej.ihu.ac.ir/article_200808.html

پناهی، علی‌احمد (۱۳۹۷). معرفی سبک فرزند پروری بامریند و ارزیابی آن با نگاهی به گزاره‌های اخلاقی اجتماعی اسلامی. *پژوهش‌های اجتماعی*، ۲۴ (۲)، ۱۰۹-۱۳۳.

https://iss.razavi.ac.ir/article_94.html

پناهی، علی‌احمد (۱۴۰۰). بررسی و تبیین نقاط قوت و امتیازات سبک فرزندپروری اسلامی در قیاس با سبک فرزندپروری دینا بامریند. *پژوهشنامه اخلاق*، ۱۴ (۵۲)، ۱۴۴-۱۲۵.

<https://akhlagh.maaref.ac.ir/article-1-1895-fa.html>

تاجیک‌نشاطیه، نرگس (۱۳۹۴). خوانش فلسفی اخلاق محسنی به مثابه اندرنامه سیاسی عصر تیموری. *مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی*، ۷ (۳)، ۶۳-۹۳. <https://doi.org/10.7508/isih.2015.27.004>

حیدری‌نراقی، علی‌محمد (۱۳۸۲). *آیین معاشرت از دیدگاه اسلام*. مهدی نراقی.

خطیبی، امیرعلی، و بلاغت، سیدرضا (۱۳۹۹). نقدی بر مدل فرزندپروری بامریند و ارائه مدلی از سبک فرزندپروری بر اساس نهج‌البلاغه. *پژوهش‌های نهج‌البلاغه*، ۱۹ (۱)، ۱۷۳-۱۹۲.

https://www.nahjmagz.ir/article_122710.html

خواجه‌نصیرالدین طوسی (۱۳۷۳). *اخلاق ناصری* (مجتبی مینوی و علیرضا حیدری، مصحح). خوارزمی.

دلاوری پورپاریزی، محبوبه، و صفورایی پاریزی، محمدمهدی (۱۳۸۹)، شیوه‌های تربیت فرزندان. *طهورا*، ۳(۷)،

<https://ensani.ir/fa/article/301938>. ۳۹-۱۵

ساروخانی، باقر (۱۳۸۸). *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده*. سروش.

سعدی، مصلح‌الدین (۱۳۶۹) *گلستان* (غلامحسین یوسفی، مصحح). خوارزمی.

شعبانی، حسن (۱۳۸۵). *مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس)*. سمت.

شکوهی یکتا، محسن، پرنده، اکرم، و فقیهی، علینقی (۱۳۸۵). *مطالعه تطبیقی سبک‌های فرزندپروری*. تربیت

اسلامی، ۲(۳)، ۱۱۵-۱۴۰. https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_62.html

عنصرالمعالی، کیکاووس بن اسکندر (۱۳۶۶). *قابوس‌نامه* (غلامحسین یوسفی، مصحح). علمی و فرهنگی.

فضلی، ابوالفضل، و سپهری، محمد (۱۳۹۸). *آموزش و نهادهای آموزشی آل‌زیار و انعکاس آن در قابوس‌نامه*.

تاریخ، ۱۴(۵۵)، ۷۱-۹۶. https://journals.iaui.ac.ir/article_670233.html

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۵). *اصول کافی* (ج. ۳؛ سیدجواد مصطفوی، مترجم و شرح). دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.

کوخایی، آزاد، و مقدس‌رود، رمضانعلی (۱۳۹۴). *سبک‌های فرزند پروری در منابع اسلامی*. بصیرت اسلامی،

۱۳(۳۶)، ۱۲۹-۱۵۰. <https://www.sid.ir/paper/249674/fa>

گلچین کوهی، محمد، و رضایی صوفی، مرتضی (۱۳۹۷). *مقایسه تطبیقی سبک‌های فرزندپروری غرب و اسلام بر*

اساس حدیث رسول اکرم (ص) در تربیت فرزند. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۶(۳۹)، ۵۳-

۷۳. https://iej.ihu.ac.ir/article_204304.html

لطیفی، محمدکریم (۱۳۸۹). *مقایسه آموزه‌های اخلاقی گلستان سعدی و اخلاق ناصری* [پایان‌نامه کارشناسی

ارشد، دانشگاه پیام نور تهران]. علم‌نت. <https://elmnet.ir/doc/10459742-5941>

محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۸۱). *میزان الحکمه* (ج. ۹؛ حمیدرضا شیخی، مترجم). دارالحدیث.

ملکیان، مهری (۱۳۹۷). *آداب معاشرت در آثار تعلیمی با تکیه بر قابوس‌نامه، گلستان، اخلاق ناصری و اخلاق*

محسنی [پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد]. دانشگاه کاشان.

میریان، فردوس، و پرچم، اعظم (۱۳۹۵). *فرزندپروری مسئولانه در گسترش معروف و پیشگیری از منکر با تأکید*

بر محبت و مراقبت اسلام. *اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، ۱۶(۱)، ۸۵-۱۰۴.

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1221267>

نصیری، پریسا (۱۴۰۲). *بررسی نقش فرزندپروری در اخلاق ناصری با تکیه بر نظریه دیانا بامریند*. *پژوهشنامه*

متون ادبی دوره عراقی، ۴(۲)، ۱۲۳-۱۳۵. <https://doi.org/10.22126/ltip.2023.8995.1159>

نظری، جلیل (۱۳۸۱). *مضامین مشترک قابوس‌نامه و آثار سعدی*. *علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز* ویژه‌نامه

زبان و ادبیات فارسی، ۳۴(۳)، ۱۷۵-۱۸۵. <https://ensani.ir/fa/article/176690>

واعظ کاشفی، کمال‌الدین (۱۳۹۱). *اخلاق محسنی* (حسن نقیبی، مصحح). زاثر.

یلمه‌ها، احمدرضا، و رجبی، مسلم (۱۳۸۹). *تأثیرپذیری گلستان سعدی از آموزه‌های تعلیمی قابوس‌نامه*.

پژوهشنامه ادبیات تعلیمی، ۶(۲۱)، ۲۸-۱. <https://www.sid.ir/paper/165317/fa>

References

- Aghamir Karimi, F. (2010). *Study and compare the moral teachings of Qabusnameh, Kimiya Saadat, and Golestan* [Master's thesis, Tabatabaei University]. Elmnet. <https://elmnet.ir/doc/10485584-31671> [In Persian].
- Ahmadi, Sh., Heydarian, J., & Ahmadi, Sh. (2023). Parenting Styles in Qaboosnameh Based on Diana Bamrind's Theory. *Islamic Humanities Studies*, (33), 38-46. <https://johi.ir/user/articles/878> [In Persian].
- Bahrami, M. (2016). *Parenting book and its measurement tool*. Azmounyar Pooya Publication. [In Persian].
- Baumrind, D. (1991). Effective Parenting during the early adolescent. In P. A. Cowan & E. M. Hetherington (Eds.), *Family transitions* (Vol. 2. Pp. 111-163). Erlbaum.
- Delavaripour Parizi, M., & Safurai Parizi, M. (2019). Methods of raising children. *Tahura*, 3(7), 15-39. <https://ensani.ir/fa/article/301938> [In Persian].
- Esmaeili, F., Tahmasebi, S., Mohammadi Arya, A. R., & Soltani, P. R. (2021). Examining the Relationship Between Parenting Styles and Moral Development of Preschool Children Mediated by Children's Attachment. *Rehabilitation*, 22(3), 362-377. <http://dx.doi.org/10.32598/RJ.22.3.3275.1> [In Persian].
- Burke, L. (2002). *Developmental psychology (from conception to childhood)* (Y. Seyed Mohammadi, Trans; Vol. 1). Arasbaran. [In Persian].
- Fazli, A., & Sepehri, M. (2019). Education and educational institutions of Al-Ziyar and their reflection in Qaboosnameh". *History*, 14(55), 71-96. https://journals.iau.ir/article_670233.html [In Persian].
- Golchin Kuhi, M., & Rezaei Sufi, M. (2018). Comparative comparison of Western and Islamic parenting styles based on the hadith of the Prophet (PBUH) in raising children. *Research on Islamic Education and Training*, 26(39), 53- 73. https://iej.ihu.ac.ir/article_204304.html [In Persian].
- Heydari-e Naraqi, A. (2003). *Social etiquette from the perspective of Islam*. Mahdi Naraqi. [In Persian].
- Khatibi, A., & Balaghat, R. (2019). A critique on Bamrind's parenting model and presenting a parenting style model based on Nahj al-Balaghe. *Nahj al-Balagheh Research*, 19(1), 173-192. https://www.nahjmagz.ir/article_122710.html [In Persian].
- Khwaja Nasiruddin Tusi (1994). Akhlaq-e Naseri (M. Minavi, & A. Heydari, Eds.). Kharazmi. [In Persian].
- Kokhaei, A., & Roudmoqds, R. A. (2015). Investigating parenting styles in Islamic sources. *Insight and Islamic Education*, 13(36), 129-150. <https://www.sid.ir/paper/249674/fa> [In Persian].
- Koleyni, M. (1996). *Osul Kafi* (J. Mostafavi, Trans.; Vol. 3). Office of History and Islamic Studies. [In Persian].
- Latifi, M. K. (2009). *Comparison of the moral teachings of Saadi's Golestan and Nasseri's ethics* [Master's thesis, Payam Noor University of Tehran]. Elmnet. <https://elmnet.ir/doc/10459742-5941> [In Persian].
- Malekiyan, M. (2018). *Etiquette in educational works based on Qaboosnameh, Golestan, Naseri's Ethics and Mohseni's Ethics* [Unpublished Master's thesis]. University of Kashan. [In Persian].
- Miriyan, F., & Parcham, A. (2016). Responsible Parenting on Enjoining the Good and Forbidding the Evil with Emphasis on Love and Care. *Islam and Educational Research*, (16), 85-104. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1221267> [In Persian].
- Mohammadi Reyshahri, M. (2003). *The amount of wisdom* (H. R. Sheykhi, Trans.; Vol. 9). Dar al-Hadith. [In Persian].
- Nasiri, P. (2023). Investigating the role of parenting in Nasiri ethics based on Diana Baumrind's theory. *Literary Texts of the Iraqi career*, 4(2), 123-135. <https://doi.org/10.22126/ltip.2023.8995.1159> [In Persian].
- Nazari, J. (2002). Common Themes of Qaboosnameh and Saadi's Works. *Social Sciences and Humanities, Shiraz University, Special Issue on Persian Language and Literature*, (34), 175-185. <https://ensani.ir/fa/article/176690> [In Persian].
- Onsor al- Maaly, K. (1987). *Qabusnameh* (Gh. Yousefi, Ed.). Scientific and cultural Press. [In Persian].

- Panahi, A. A. (2018). Introducing the Bamran parenting style and its evaluation with a view to Islamic social ethical propositions. *Social Research*, 24(2), 109-133. https://iss.razavi.ac.ir/article_94.html [In Persian].
- Panahi, A. A. (2021). Investigating and explaining the strengths and advantages of Islamic parenting style compared to Diana Baumrind's parenting style. *Research Quarterly in Islamic Ethics*, 14(52), 125- 144. <https://akhlagh.maaref.ac.ir/article-1-1895-fa.html> [In Persian].
- Papalia, A. D. (2011). *Psychology of human development and evolution* (D. Qahestani, et al., Trans.). Roshd. [In Persian].
- Parcham, A., Fatehizadeh, M., & Elahyari, H. (2012). Comparison of Baumrind parenting networks with parenting styles in Islam. *Research on Islamic Education and Training*, 20(14), 115- 138. https://iej.ihu.ac.ir/article_200808.html [In Persian].
- Sa'di, M. (1990). *Golestan* (Gh. Yousefi, Ed.). Kharazmi. [In Persian].
- Santrock, J. W. (2011). *Life-span development*. McGraw-Hill.
- Sarukhani, B. (2009). *An introduction to family sociology*. Soroush. [In Persian].
- Shabani, H. (2006). *Educational and educational skills (Teaching methods and techniques)*. Samt. [In Persian].
- Shokuhi Yekta, M., Parand, A., Faqihi, A. (2006). A comparative study of parenting styles. *Islamic Education*, 2(3), 115- 140. https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_62.html [In Persian].
- Tajik Neshatiyeh, N. (2015). An Interpretive Reading of Akhlaq-e Mohseni as a Mirror of Prince in the Timurid Era. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 7(3), 63-93. <https://doi.org/10.7508/isih.2015.27.004> [In Persian].
- Vaez-e Kashefi, K. (2012). *Akhlaq-e Mohseni*, (H. Naqibi, Ed.). Zaer. [In Persian].
- Yalmeha, A. R., & Rajabi, M. (2009). The effectiveness of Saadi's Golestan from the didactic doctrines of Qaboosnameh. *Educational Literature*, 6(21), 1-28. <https://www.sid.ir/paper/165317/fa> [In Persian].